

Historické drobnosti

Další nálezy ojedinělých kamenných nástrojů z Třebíčska a Meziříčska

Nejběžnějším typem archeologických nálezů na západní Moravě jsou ojedinělé nálezy kamenných nástrojů, které jsem popsal v Ročence Krajinského musea ve Velkém Meziříčí č. VIII (1941).

K dosavadním nálezům z Třebíčska a Meziříčska přibyly v poslední době dva další podobné objevy, na něž zde upozorňuji díky laskavosti správce meziříčského musea T. Dvořáka. Tak z okolí Laviček, 4 km severozápadně od Meziříčí, odkud nebyly dosud známy žádné nálezy, pochází fragment kopytovitého nástroje ze zelené břidlice, provrtaného příčně podél základny a v provrtu přeraženého. Kus byl nalezen r. 1943 a je uložen v Okresním museu ve Velkém Meziříčí pod inv. č. 1843. Je 10,6 cm dlouhý, 3,7 cm široký, v přeraženém provrtu 5 cm vysoký.

Zajímavější je nález kamenné sekyrky, získané r. 1957 od rolníka Bohumila Vidláka z Mostiště, odkud je známo

14 střepů z období malované neolitické keramiky, dále nálezy hallstattské, germánské a středověké.¹ Jde o krásně hlazenou, souměrně vypracovanou sekyrku z černého materiálu, 9,8 cm dlouhou, v ostří 5,4 cm širokou, v týlu 1,6 cm a maximálně 2,7 cm silnou. Exemplář je na dvou místech slabě porušen a na největším klenutí nese zřetelné stopy otloukání. Exemplář, uložený dnes v Okresním museu ve Vel. Meziříčí pod inv. č. 3355, pochází však z Radošova z Třebíčska, odkud ho získala Vidláková babička, užívající kusu při zažehňování nemocí dobytka jako t. zv. hromového kamene. Tento případ konkrétně ukazuje, jak je nutno při hodnocení podobných jednotlivých nálezů postupovat kriticky, jestliže předměty samy fungovaly často jako hromové kameny² a byly-li často přenášeny i do vzdálených oblastí. Typologicky je tento nález shodný s t. zv. jadeitovými a nefritovými výrobky.³ Druhý nález tohoto druhu z téhož naleziště⁴ nutí tím více k revisi lokality. Je na př. v zájmu prehistorie západní Moravy stopovati podrobně

všechny tyto ojedinělé nálezy jednotlivých kamenných artefaktů a právě vlastivědným pracovníkům naskýtá se na tomto poli vděčná práce.

Josef Skutil.

¹ Ročenka, l. c. 33.

² Srv. o nich všeobecně v Národopisném sborníku 1, Turč. sv. Martin 1939, 95—122.

³ Srv. o nich přehledně Slezský sborník 44, 1946, 1—12 a Sborník SLUKO odd. B, I, 1951 až 1953, 177.

⁴ Ročenka, l. c. 35.

Vínkové peníze¹

V poslední době dostal se mi do ruky peníz, zajímavý z několika důvodů. Jde o tereziánský tolar, Kremnice, mm. S. A. Klemmer, vard. P. J. Damiani z r. 1776:

L: obraz panovnice i opis jsou vyhlazeny, místo něj emailem umělecky provedený obraz Bohorodičky s Ježíškem v náruči. Kolem malby ornamenty a svatozáře.

R: obraz P. Marie s Ježíškem v náruči — původní tolarová ražba. Opis: S. MARIA MATER DEI PK(K) KS PATRONA HVNG 1776.

Licní malba je umělecky vkusně provedena trojbarevně, prostorově vyvážená. Mince má ouško.

Na první pohled je jasné, že takto vybavená mince nesloužila jako platidlo. Otázku, zda šlo o náhodný či záměrný projev umělecké tvořivosti, pomůže osvětlit jeden z nejrozšířenějších zvyků, jež vynikají z pestré mosaiky obyčejů našich předků — zvyk podarovat dítě při křtu. A tomuto zvyku vděčíme také, podle mého soudu, za výše popsanou minci.

Při křtu dávali kmotrové za oltářem dítěti peníze „do vínku“ v obrázku nebo v kmotrovských listech zatočené. Tento svitek házeli dítěti do peřinky; často to bývaly peníze starodávné, cizozemské. Jinde dávali dítěti do vínku ještě v minulém století větší stříbrné peníze, tolary nebo aspoň dvacetníky, často již vyjmuté z oběhu, s obrazem Panny Marie (uherské, bavorské a jiné). Vínkové peníze se schovávaly na památku, děvčata je nosila na krku mezi korály nebo u růžence, chlapci na řetízku u hodinek. Na Moravskobudějovicku, Telečsku a Dačicku kupovali si pak za vínkové peníze něco pro štěstí do hospodářství. Ztráta vínkového peníže byla předznamenáním neštěstí, jeho dar výrazem největších sympatií.

Už počátkem 16. století razily se pro tento účel zvláštní biblické medaile s vyrytým jménem, věnováním a datem narození. Medaile byly raženy většinou v Jáchymově, méně už v Kremnici. Nejlepší znalec jáchymovských medailí V. Katz uvádí četné křestní vínkové medaile,² všechny z dílny Nickela Milicze, která pracovala v letech 1544—1570. Medaile z r. 1602 s českým nápisem svědčí o tom, že tento zvyk byl rozšířen i mezi českým obyvatelstvem:

L: sv. Kryštof s Ježíškem na rameně a opis: KRISTOF BETEVNGEL GEST KMOTER MVOG.

R: anděl držící před sebou štít bez erbu 1602.³

Máme konečně doklady i o tom, že tento zvyk byl rozšířen také na moravském Horácku, neboť s takovými pamětními groši se setkáváme v inventá-

Vínkové medaile
(tolar z r. 1776).

řích už od 16. století. Tak na př. když zemřel r. 1665 fryšavský huťský písař, našly se v jeho pozůstalosti mezi jiným „kmotrovské groše všeliký s ouškami i jinší v jedné přihrádce, rozdílného rázu, dětem darované“.⁴ Po třicetileté válce nenacházíme již medaile, ražené pro vínkové dary. Nahradily je mince s obrazem Matky boží s Ježíškem. Ty se pak udržely až do 19. století a teprve po napoleonských válkách dosahuje ražba vínkových mincí nové obliby, jak ukazují zlaté a stříbrné medaile, které dal r. 1839 razit hospodářský rada F. J. Hoor pro své kmotřence.⁵

Z toho všeho je patrné, že náš tolar z r. 1776 plně zapadá do rámce vínkových peněz svým námětem (obraz P. Marie) a i svým provedením plně odpovídá duchu a zvyklostem své doby.

Vladimír Němeček.

¹ Vínkem se rozuměla jednak úzká rouška obdélníkového tvaru, obyčejně pěkně vyšitá, do níž kmotři balili svůj dárek, jednak dárek kmotřů vůbec.

² V. Katz, Die erzgebirgische Prägemedaillen des XVI. Jahrhunderts, str. 189, 225, 226 a j.

³ Miltner—Neumann, Beschreibung des bisher bekannten Privatmünzen und Medaillen, 13—14.

⁴ J. F. Svoboda, Životem s moravským Horáckem minulého století, 14.

⁵ Miltner—Neumann, l. c. 189—190; Přibyl, Soupis čs. svátostek, II.

Výroba javorového cukru na Žďársku

Napoleonův kontinentální systém (1803—1814) uzavřel Angličanům všechny evropské přístavy, takže přestal dovoz zámořského zboží do Evropy a

tím i dovoz třtinového cukru. Nedostatek cukru nutil hledat náhražky z domácích surovin. Tehdy začala výroba cukru z řepy, ale byly zkoumány pro tento účel i jiné rostliny a plodiny, výroba cukru z mízy javorových stromů jak v Čechách, tak i na Moravě i v ostatních zemích tehdejší monarchie.¹

Roku 1811 byly začaty pokusy s výrobou javorového cukru i na panství žďárském. V registratuře bývalého velkostatku žďárského jsou zachována hlášení, která posílal tamější vrchní úřad jihlavskému krajskému úřadu a v nichž referoval o výsledcích těchto pokusů.²

První hlášení je z 11. května 1811, které pak bylo podrobněji přepracováno 17. května téhož roku. Z těchto hlášení se dovídáme, že první pokusy s výrobou javorového cukru byly provedeny na žďárském panství na jaře r. 1811. Pod vedením lesmistra Böhma, který byl těmito pokusy pověřen, bylo připraveno potřebné nářadí k navrtávání javorů i k zachycování a odpařování šťávy a počátkem března, kdy začíná míza, bylo navrtáno šest set javorových stromů. Hlášení sama nám neříkají, v které části panství tyto stromy byly navrtávány. Ocenění lesů panství žďárského z roku 1815 zachycuje však, kde rostlo nejvíce javorů. Bylo to v revíru Cikháj, kde, jak udává ocenění žďárských lesů, rostl mezi jinými staletými stromy také javor mléčný a klen. V tomto popisu lesů jsou na dvou místech — na Tisůvce a na Žákově hoře — také zaznamenány „cukrárny“, kde byla míza javorová odpařována.³

Z šesti set stromů, které byly na-

vrtány na jaře r. 1811, získalo se 509 věder javorové šťávy,⁴ z níž po odpaření získáno 10 věder syropu⁵ a 67 liber surového javorového cukru.⁶ Takto získaný syrop byl podle nařízení administrace státních statků odeslán do Brna k další krystalisaci. Žďárský vrchní úřad očekával, že z tohoto syropu bude vyrobeno 5 centů surového cukru.⁷ Bohužel se nám však nezachovaly výsledky a rozpočet těchto pokusů. Vrchní lesmistr Böhm, který byl pověřen řízením těchto pokusů, vedl prý sice řádně účty a záznamy o prováděných manipulacích, předal je však brněnské administraci státních statků, která je měla předložit zemské vládě.

Žďárský vrchní úřad si slibuje, že budou v budoucnu učiněny další pokroky, neboť na panství prý je ještě 1700 javorů, způsobilých k navrtání, dále 32 tisíc mladých stromů od 15 do 30 let a 60 tisíc stromků od 1 do 15 roků a pěstováním mohou být opatřeny další nové stromy.

Tyto naděje však již splněny nebyly, alespoň se již nesečkáváme se žádnou zprávou o dalších výsledcích. R. 1813 byla sice žďárskému vrchnímu Ulrichovi spolu s vrchním lesmistrem Janem Böhem vyslovena pochvala za výrobu deseti věder syropu z javorové šťávy r. 1811, čímž prokázali horlivost při zvelebování domácí výroby cukru, ale 11. srpna 1814 odpovídá žďárský vrchní úřad na cirkulář jihlavského krajského úřadu, že pokusy s výrobou syropu a cukru z javorové šťávy byly vrchností definitivně zastaveny.

Karel Horák.

¹ O výrobě javorového cukru v našich zemích píše podrobně V. Vilikovský, Dějiny zemědělského průmyslu v Československu od nejstarších dob až do vypuknutí světové krise hospodářské, Praha 1936.

² Státní archiv, zemědělsko-lesnické odděl. Žďár n. S.; fond Žďár, I. reg. sign. XI 4.

³ „Eine kleine Oedung worauf man die Hütte zur Zuckersiederey aus Ahornsafft erbaut hat...“ Ještě r. 1861 v hospodářském lesním plánu a na příslušné mapě cikhájského revíru nazývá se část lesa na Žákově hoře „U cukrovně“ (tehdej. odd. XXIII).

⁴ T. j. asi 28809 litrů.

⁵ Asi 566 litrů.

⁶ Asi 37,5 kg.

⁷ T. j. 280 kg.

K pobytu ruských vojsk na Vysočině počátkem 19. století

Významným mezníkem ve vývoji národního obrození byly průchody ruských vojsk českými zeměmi za napoleonských válek v letech 1798—1813, které přispěly stykem českého lidu s prostými ruskými vojáky k růstu masového lidového rusofilství v době předbřeznové. Na přelomu 18. a 19. století přicházejí do českých zemí desetitisícové zástupy ruských vojáků, vyslané ruským carem na pomoc Rakousku za druhé koaliční války proti Napoleonovi na italská bojiště. Tehdy byly ruské oddíly ubytovány i po vesničkách Českomoravské vysočiny, kudy vedla přes Jihlavu a Německý Brod i jejich hlavní průchodová cesta. Tak za návratu ruských vojsk z Itálie procházel třetí ruský armádní sbor pod vedením generála pěchoty Povalo-Švejkovského Počátkami,

kde ve dnech 1.—7. února 1800 přenocovalo 4652 mužů.¹ Odtud pokračovaly ruské oddíly v cestě do Batelova a Jihlavy, kam dospěla první část ruského vojska, dosud „tu nevidaného“, už 2. února 1800.² Přes Velké Meziříčí, kde se Rusové zastavili k jednodennímu odpočinku a obnově zásob, táhly pak ruské pluky směrem na Brno a Olomouc.

Čestmír Amort zachytil ve své průkopné monografii,³ s jakým vřelým přijetím se setkávali ruští vojáci v nejširších lidových vrstvách české společnosti, a ukázal také na rozdíl v poměru k ruským válečníkům mezi rakouskými oficiálními kruhy vládními a aristokratickými a mezi prostým lidem. Zejména v období, kdy už bylo rusko-rakouské spojení přerušeno a Rusové se vraceli do vlasti, ztěžovaly vrchnosti, přes jejichž panství ruští vojáci táhli, ruské pochody všemožně a vydávaly dokonce příkazy ke střežení lesů, aby si Rusové nemohli ani zpestřit jídelníček malým úlovkem. Zdaleka tak přísní nebyli už k armádám pruským, které rovněž táhly naším územím a u nichž nebyla nouze o výtržnosti a terorizování domácího obyvatelstva. Stížnost, kterou vrchnostenský úřad v Jamném zaslal 13. října 1813 na vojenská místa v Jihlavě,⁴ ukazuje jasně, jak rozdílně se chovali k domácímu obyvatelstvu u nás Rusové a příslušníci „spojeneckých“ armád, které operovaly na našem území roku 1813 v souvislosti s bitvou u Lipska a s vpádem francouzských oddílů do severních Čech.

Tehdy u vrchnostenského hostinského v Jamném Filipa Wally popíjeli do

noci dva pruští a dva ruští vojáci z vojenského transportu, který právě ležel v obci. Prusové odmítli zaplatit a na odchodu se ještě na ustrašeném šenkýři hrubě domáhali své dýmky, kterou však ten neměl. Když jim hostinský nevyhověl, insultovali ho a bylo by se mu asi zle vedlo, kdyby se ho neujali proti pruským násilníkům oba ruští vojáci, meškající v šenku, jež poprosila o zárok manželka Wallova. Ti vytlačili pruské vojáky z hostince, Prušáci se však brzo vrátili a dožadovali se vstupu násilím, vyloukáním oken šavlemi a vyvracením dveří. Byli však odraženi Rusy i tentokrát a jeden z Rusů vyskočil oknem, aby přivedl pomoc. Toho využil jeden z Prusů, došel si pro pušku a oknem zákeřně zranil ruského vojína, který u Wally zůstal. Prusové pak přece jen vtrhli dovnitř a za nepřítomnosti vyděšené rodiny, která hledala útočiště na půdě, prohledávali hostinec, v němž rabovali, dokud neuslyšeli vracející se Rusy, před nimiž uprchli. Filip Walla ocenil škodu, kterou mu způsobili pruští rabijáci, na 25 zlatých a zároveň udal, že surové pustošení pruských vojáků může nejlépe dosvědčit jejich kvartýrský Tomáš Strnad, u něhož po svém útěku před Rusy v řádění pokračovali.

Strnad, povoláný k výslechu na vrchnostenský úřad, vskutku vypověděl, že jeho nájemníci mu toho večera rozbili všechno nádobí, které bylo na stole, pak odešli do hospody a po návratu z hospody, kde, jak Strnad výslovně dosvědčuje, zranili jednoho Rusa, ztropili ve Strnadově bytě výtržnost, chtěli jej svlékat a týrali jej i celou jeho rodinu,

která se konečně musela dát na útěk.

Hlavním důvodem k podání stížnosti a jejímu projednávání byla patrně hmotná škoda, způsobená ve vrchnostenském hostinci, nikoli ztýráním poddaných jamenského velkostatku a zranění ruského granátníka. Tomu nasvědčuje i pozdější list, jímž vrchnostenský úřad v Jamném žádá jihlavské úřady o vrácení želez, v nichž byli oba Prusové deportováni do vojenského vězení. Těžce zraněný ruský granátník byl navštěvován vesničany často v městském špitálu, kde posléze svému zranění podlehl.

Jamenský incident je jistě jen drobnou epizodou, která zapadla v mohutném proudu válečných událostí, jež vždy přinášely lidovým vrstvám jen škodu a utrpení; rozmnožuje však zajímavě a výrazně řadu dokladů, které ukazují, jak spontánně se ujímali ruští lidé již v počátcích národního obrození týraného lidu našeho i za cenu vlastního života.

Alois Šimka

¹ Měst. archiv v Počátkách, Einreichungsprotocoll in politico 1800, čj. 26, 44, 118.

² *Christian d'Elvert*, Geschichte u. Beschreibung der königlichen Kreis- u. Bergstadt Iglau, Brünn 1850, 423.

³ *Č. Amort*, Ruská vojska u nás 1798—1800 (Příspěvek k dějinám česko-ruského přátelství), Praha 1954, str. 386.

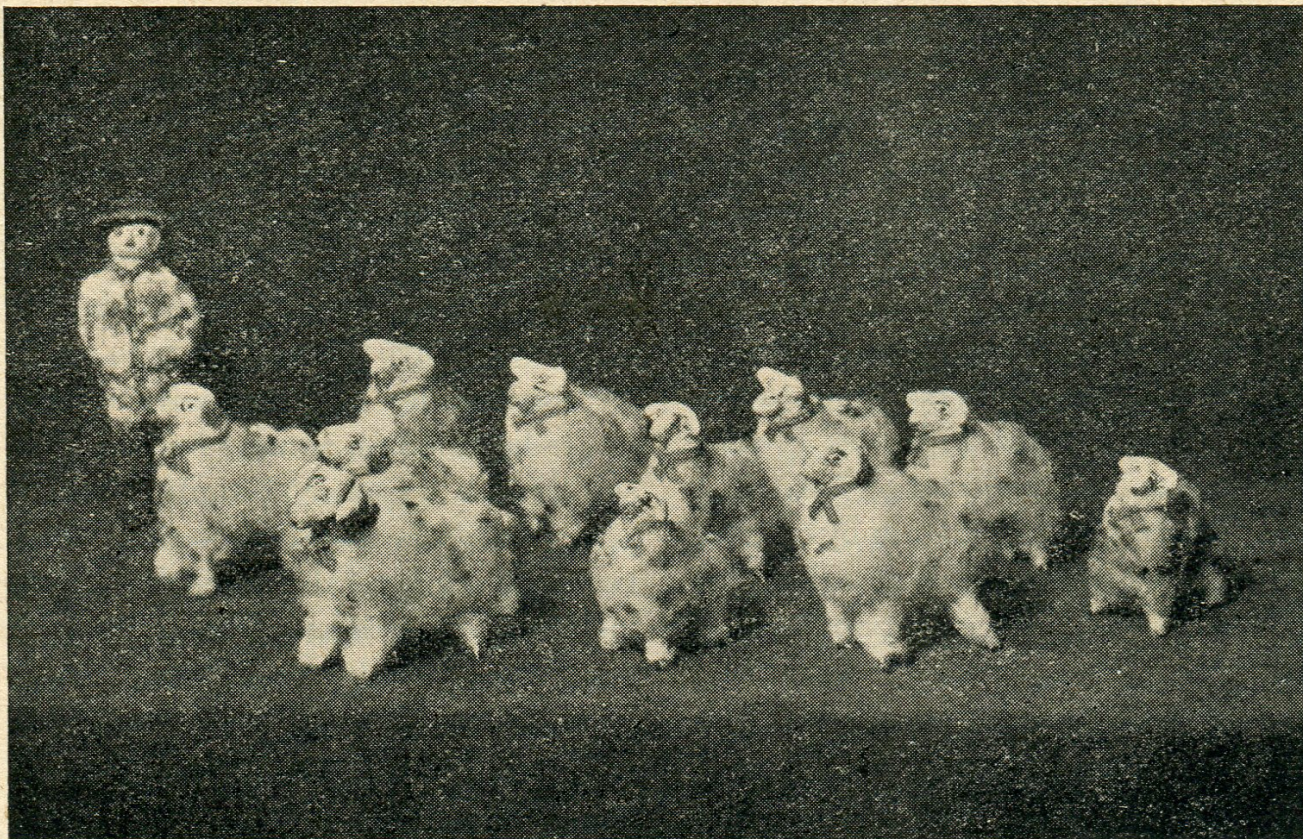
⁴ Městský a okres. archiv v Jihlavě, fond Velkostatek Jamné, politická registratura.

Horácké štědrovečerní stádo

Okna horáckých stavení, vyložená o vánocích mechem, bývala zdobena figurkami bílých oveček, jimž se říkalo

stádo. Jsou to prosté lidové domácí výrobky z hlíny, špejlí a vaty nebo cupované vlny. Bylo by mylné domnívat se, že tyto figurky jsou odrazem městských betlémů, jejichž tradice zejména v Třebíči začíná v první čtvrti 19. století. Je naopak pravděpodobnější, že stáda betlémům vývojově předcházela jako výraz štědrovečerního obyčeje, navazujícího na tradici zimního slunovratu. Venkovský člověk vyjadřoval tímto zvykem svůj zájem o množení domácího zvířectva, tedy o vlastní stáda, jejichž obrazy měly vzývat požehnání božstev. Ještě dnes v pozůstatcích této tradice zjišťujeme, že ve stádech mezi množstvím oveček nikdy nechybí beran a že bývá přidáno i po dvou, třech jehňátkách; také v tom možno spatřovat doklad starobylé magie množení stád.

K obyčeji stavění stád do oken poji se ve vánočních obyčejích na Krumlovsku a Třebíčsku ještě jiné zvyky. Tak v Rouhovanech u Mor. Krumlova přicházel na Štědrý den do domu pastýř, který ve chlévě zastrkával za rámy dveří tolik smrkových halouzek, kolik příštího roku mělo přijít na svět telátek. Větvička v podobě jednoduchého křížku věstila příští bolenku, v podobě dvojitého křížku býčka—bulička. Na Třebíčsku nezasedla hospodyně k štědrovečerní večeři dříve, dokud nepřipravila posvátný okamžik shromážděním dětí, které přibíhaly ke kamnům, napodobující hlasem kuřecí típání. Jakmile hospodyně usedla ke stolu, podstrčil jí někdo pod nohy slaměnku a od toho okamžiku nesměla už hospodyně během večeře vstát od stolu ani dát nohy ze

Horácké štědrovečerní stádo.

slaměny, neboť pak by se prý příštím rokem špatně líhla a dařila drůbež.

Pamatuji se, jak jsem se v dětství marně pokoušel sám vyrobit ovečky do stáda tak, aby jim ovnutí bavlnou nebo vatou dodalo autentického vzhledu. Teprve když jsem mnohem později přednášel o horáckém národopise školním dětem v Třebíči, podařilo se mi získat skutečné lidové originály oveček od babičky jednoho z dětí, Amalie Dvořákové, roz. Široké, z Pyšelu, žijící v Třebíči. Od té doby stvořila babička Dvořáková již několik stád. Vata na ovečkách není ani přilepena ani přivázána hedvábnou nitkou, je jen přimáčknuta a omotána kolem nožek, počítá se zde s pouhou přilnavostí vaty k jinému materiálu. Jen kolem krku je připevněna červeným ne-

bo modrým páskem. Plastický dojem je ještě zvyšován barevným cupovátkem z pestré tkaniny; vlna oveček jako by pak byla posypána květy.

Antonie Jezberová ve Vladislavi netvořila zase tělíčka oveček z hlíny, ale vykrajovala je ze syrové zelné řepy. Ovečky přizdobovala na krku zvonečkem z pozlaceného papíru a doplňovala stádo i figurkami kraviček.

V mém rodišti Rouchovanech bývala za mého dětství za okny stáda kraviček, vystříhaných z papíru. Čtvereček tuhého papíru se přehnul podél osy, na jednu stranu se nakreslil primitivní obrys kravičky (jen dvě nohy a jeden roh), když se však tvar kravičky vystříhl a postavil přehnutým hřbetem vzhůru, měla kravička čtyři nohy, dva rohy a

dva ocasy, z nichž jeden se odstříhl. Te-
látek bývala celá řada a také býk ne-
chyběl.

Dnes se ožívuje tradice štedrovečer-
ních horáckých stád na školách, zejmé-
na ve Vladislavi a v Čenčicích.

Vratislav Bělík

Petr Bezruč a Vysočina

Devadesátiny a úmrtí národního u-
mělce Petra Bezruče připomněly, že ani
Vysočina neunikla všestrannému zájmu
pěvce Slezských písní. Na svých výpla-
zech zašel kdysi Bezruč i sem, na Tře-
bíčsko; prošel Vladislaví, byl v Třebíči
a v Okříškách (odkud poslal či dal po-
slat dopis svému pozdějšímu dlouhole-
tému příteli Čeňku Kanclíři v Brance
u Opavy r. 1900), navštívil i Jihlavu a
v prvních letech okupace se chystal na
návštěvu k pelhřimovskému Fr. B. Vaň-
kovi. V našem kraji žije dosud řada
těch, kdo vzpomínají na osobní styk
s básníkem či jimž po léta posílal své
zajímavé listy na malých škartkách.

O svém vztahu k Vysočině napsal mi
Bezruč mnoho zajímavých údajů v do-
pisech, které jsem od něho dostával od
r. 1948. K oslavě 400. výročí povýšení
Vladislavi na městečko vyšel tehdy pa-
mátníček, do něhož jsem přispěl dvěma
články, jejichž separát jsem Bezručovi
poslal. Ten v listě z 28. XII. 1948 od-
pověděl: „... děkuji za obě povídky,
starý turista ovšem též mašíroval přes
Vladislav a měl jsem spolužáka Šimo-
na Novotného odtamtud.“ Začal jsem se
o osud tohoto spolužáka Bezručova za-
jímat a požádal jsem proto básníka, aby

mi o něm podal bližší informace. V led-
nu 1949 odpověděl Bezruč dost neur-
čitě takto: „Nemohu poslat vzpomínky,
bo už mám paměť děravú. Přes Vladi-
slav jsem šel raz před 35 lety, datum
nevím, bo mi gestapo sebralo nevinný
diár výplazů, 50 let vedený. Neklame-
li mne paměť, byla tam menší továrna,
snad na čokoládu... Šimon Novotný
přišel do Brna na vyšší gymnasium,
kdež potom maturoval. Nemohu o něm
napsat nic zajímavého, ač se na jeho
figuru dobře pamatuji. Tož nichts für
ungut.“

Z dispozu vidíme, že básník si přece
jen dobře pamatoval, co kde viděl a
poznal na svých výplazech, i když už
se nemohl opřít o konfiskovaný „diár
výplazů“. Moje pátrání po Šimonu No-
votném nebylo úspěšné a teprve po
třech letech zjistil jsem z Bezručova lis-
tu z 19. XI. 1952, že Novotný působil
jako kaplan v Předíně a pak v Zábrdo-
vicích, ale už zemřel.

Která místa na Vysočině Bezruč na-
vštívil, snad už nezjistíme nikdy, vždyť
básník sám o tom napsal v jednom ze
svých posledních listů 18. VIII. 1957:
„Napsal jsem vám, že jako turista jsem
raz běžel Třebíčem a přes Vladislav —
ale více nevím nic, je to už tak dávno.
Škoda toho konfiskovaného diáře. Létal
jsem vždy za sluncem na moravský jih
a blízký východ, tam Půvabník nebes-
ký stále se usmíval.“ V další části toho-
to listu vzpomíná Bezruč na jiného své-
ho spolužáka, který přišel do Brna rov-
něž z trebičského gymnasia, na advoká-
ta A. Pevného.

Bezručův dopis ze srpna 1957 nazna-

čuje však ještě jinou stránku jeho zájmu o Vysočinu. Všimněme si dvou tvarů z tohoto dopisu: masc. vlast. jména TŘEBÍČEM a adj. TŘEBICKÝ. Filologická záliba básníkova je jistě známa všeobecně a Bezruč ji ještě krátce před smrtí zdůraznil v rozmluvě s profesorem Fr. Trávníčkem za gratulační návštěvy delegace Svazu čs. spisovatelů. Bezruč se ve své dikci drží staré formy lidové a často se ve svých dopisech o otázkách jazykové čistoty a správnosti rozepisuje a je významné, že svoje požadavky v tom směru nejvýrazněji dokumentuje právě na lexikálním materiálu z našeho kraje. Filologický zájem o jméno Třebíče projevil básník po prvé ve své korespondenci 28. září 1943, kdy napsal: „Právě vzpomínám na brožuru, kterou napsal před dávnými lety prof. Adolf Kubeš: »Ten Třebíč či ta Třebíč?« Snad je v gymnasijsní bibliotece? — Ale tenkrát žilo jen masc. v jazyce živém.“ Básník hájí tedy starý maskulinární tvar ten Třebíč a své stanovisko potvrzuje i v dopise z 24. IX. 1943, v němž odpovídá i na mou stížnost na Lidové noviny, kde mi adj. třebický opravili na třebíčský. „Za mých mladých let se říkalo jen ten Třebíč, psal tak i Palacký. Jsem liberální po té stránce, komu se líbí femininum, nech ho užívá. Ale řeč předků byla mužnější. Že Vám opravili v L. N. formu třebický, jak se mluvilo dříve? Ale není tak dávno, co jsem v L. N. našel psáno »od něj«. Kdo píše tak — je to moderní pražská vysoká čeština — ten koriguje správné formy starobylé. Jinak ovšem novější formy »třebíčský« nezavrhuji,

ale držel bych tu starší pro eufonii a úsporu místa.“

Abych vyhověl básníkovu přání, vyhledal jsem v gymnasijsní knihovně onu brožuru A. Kubeše a poslal jsem mu ji. Po čase pak básník odpověděl zajímavým dlouhým dopisem, věnovaným ve směr otázkám jazykovým. List z 30. VII. 1944 zní: „Ani nevíte, jak jste mne potěšil svým listem. Já jsem totiž před 40 lety onu brožuru čítal — kde, už nevím, a chtěl jsem ji přečíst zas. Autora Kubeše jsem často vídával jako gymnasta v Brně, byla to vysoká figura s martiální bradou. — Já sám, ač zarytý konservativec (»jenž nechce dopřátí jazyku poskoku«, jak s jemným úsměvem prohlásil otec Zubatý) a laudator temporis acti nenamítám nic proti tomu, aby Třebíč byla femininum, když už zanikla forma mužská a lid na západní Moravě tak mluví. Ale druhá polovina Moravy, která drží starobylý jazyk, drží též *ten* Třebíč. Vidno, že Rajhrad¹ patří už k východu a moji němečtí kolegové na poště, kteří chodili do škol německých — ale česky dobře mluvili — říkali vždy *ten* Třebíč — i Brno už patří k východu. Ale držím všemi čtyřmi formu *třebický*, drženou též v brožurě dobrého filologa Kubeše. Universitní profesor, který káže formu *třebíčský*, káže lidu syčeti: -čs- syčí hadové a v Písmě stojí: »Hadové, plémě ještěrcí, i kterak byste ušli pekelného ohně?« Forma starobylá je eufonická a úsporná. Celá Morava praví: Telč — telecký, Kelč — kelecký, Melč — melecký, ergo i Třebíč — třebický. Předkové psali: zeman Dubecký z Dubče, maršál Radecký z Radče, Mag-

dalena Údrcká z Údrče. Těch jmen nelze deflorovat...“

K tomuto dopisu je pak na malém lístku připojena žádost o zachycení vývoje střídnic u místních jmen Vsetín a Kojetín, s níž se tehdy mým prostřednictvím obracel na syna svého branecského přítele Čenka Kanclíře, prof. dr. Miroslava Kanclíře. K problematice se vrátil Bezruč ještě po osvobození propagací analogického maskulinárního adjektiva „hrotovský“, o němž píše v listě z 20. X. 1946, kde navazuje na mou zprávu, že na Třebicku lidové adjektivum k jménu Vilémovice zní „vilímský“ a pokračuje: „Že lid, dbající »ušlechtilé brachylogie« — jak bylo řečeno o staré robečce Halúzce v »Mor. Slovensku« — říká »vilímský« při Vilémicích, chápu, ovšem i formu »hrotovský« etc. etc. Ale »všude nám škola podlamuje národní svéráz«, řekl Josef Úlehla, který patřil na universitu — a »všude dávají byrokraté najevo odpor proti jazyku lidu«, jak řekl Anatole France. »A přece jsou krátká adjektiva krásná a eufoničtější než ty -icky a -ecky, které lidu vnucují akademičtí hyperintelektuáli. Zasadil jsem se o krátké adj. v Olomúci a v Opavě, aspoň tam bude znět jazyk národa prostého na tabulkách.“ Naposled vrátil se Bezruč k tomuto tematů 28. XII. 1948, kde napsal: „Ovšem jsme byli velmi potěšeni starobylými formami třebický a olomucký. — Píšu Olomúc, ale olomucký, jak psávali naši předkové. Máme Blelouc (bolelúc) — ale rodové jméno zní Matěj Bolelucky.“ Neznámá korespondence Petra Bezruče ukazuje, že básník měl opravdu ži-

vý zájem i o náš kraj, byť v posledních letech především se stanoviska jazykovědného. Kdysi prošel kraj jako turista, živý zájem o všechno dění mu však zůstal a ve svých listech, které zalétaly i k přátelům na Vysočinu, nejednou se zájmem a podnětně komentoval náš život.

Josef M. Weimann

¹ Ve svém předešlém listě jsem psal Bezručovi o známém z Rajhradu, který rovněž užíval tvaru ten Třebíč.

Za Františkem Kršňákem

V noci ze 13. na 14. července 1957 zemřel po delší nemoci významný třebíčský rodák, akademický malíř PhDr. František Kršňák, ředitel Náprstkova musea v Praze. Naše výtvarné umění i musejnictví ztratilo v Dr. Kršňákovi vzácného, skromného člověka, který se zasloužil zejména o rozvoj národopisného musejnictví, o poznání života exotických národů.

PhDr. František Kršňák se narodil v Třebíči dne 9. září 1898 ze staré měšťanské rodiny. Svá studia začíná na třebíčském gymnasiu a už tehdy projevuje se plně jeho malířské nadání.

Po maturitě r. 1918 odchází Fr. Kršňák do Prahy na Akademii výtvarných umění. Stává se žákem zejména J. Obrovského, pak ještě na tři roky studuje ve speciálce Maxe Švabinského. Současně studuje i na filosofické fakultě Karlovy university, kde poslouchá především přednášky prof. Birnbauma, Chytila, Gutha a Matějčka. Svá univerzitní studia zakončuje doktorátem filo-

sofie a disertační prací o nástěnných malbách Josefa Navrátila.

Přítom stále, v každé volné chvíli maluje a učí se zejména na kopiích velkých mistrů, z nichž jej zaujali zejména velcí holandská malíři zátiší a květin. Mnohé jeho kopie z této doby ukazují velký smysl pro živě realistické ztvárnění skutečnosti, hluboký smysl pro barevný kolorit, jak se později ukázalo zvláště na jeho portrétech. Vedle holandských intimistů kopíruje též na př. Giottovu Madonu v lese, Fra Gilippa Lippi, Murilla (Sv. Antonín). Ke svým oblíbeným starým mistrům se stále vracel, a tak z posledních let nás na př. zaujme jeho precizní kopie Ruisdaelovy krajiny. Od začátku však tihne Fr. Kršňák k portrétu, i když jeho krajina je stejně živá a naplněna vzruchem své osobitosti. Již v četných kresbách ze studentských let nacházíme mnoho portrétních náčrtů. I když kreslí většinou jen sepií, rudkou, dosahuje přímo mistrovského koloritu a tím i živosti výrazu, na př. ve studii podle Ingrese ze studentských let či z poslední doby portrét Helenky N. Vděčným modelem byl Kršňákovi po dlouhá léta jeho otec, jehož portrét—olej z let studií na Akademii ukazuje již opravdového mistra portrétního umění, které dovršuje portrétem presidenta Klementa Gottwalda pro zasedací síň Národního musea.

Kdykoliv se vrací Fr. Kršňák do rodné Třebíče, vrací se též malířsky ke ztvárnění krajiny rodného města. I v těchto obrazech, na př. Zima za klášteřem, Údolí řeky Jihlavy v Poušově vidíme hluboký Kršňákův smysl pro ba-

revnost a realitu života. Fr. Kršňák celé své malířské dílo pokládal jen za dílo přípravné a těšil se, že jednou, až nebude vázán svým zaměstnáním, bude teprve „opravdu“ malovat. Nebylo mu to však dopřáno. Dlouhá choroba podlomila jeho zdraví, avšak ani do poslední chvíle svého života nepřestává malovat. Maloval a kreslil i poslední dva měsíce svého života v nemocnici na Bulovce. Portréty spolupacientů na světlici, u roentgenů, či květiny zdobící nemocnici jsou motivy posledních jeho kreseb, z nichž přímo dýchá touha prudce se umělecky vyžít.

Kršňák nedokončil ani tu část své životní práce, kterou zasvětil našemu muzejnictví. Tu ovšem je třeba vrátit se o několik let zpět. Po ukončení studií se brzy prostřednictvím prof. M. Švabinského dostává do Štencova kabinetu, kde pořádal archiv. Odtud již vedla cesta do národopisného oddělení Národního musea a konečně do Náprstkova musea. A byl to on, kdo z Náprstkova musea, tohoto významného vědeckého ústavu, učinil jako jeho ředitel ústav opravdu světové úrovně v mimoevropském národopise. Své organizační schopnosti i uměleckou citlivost dal cele do služeb tohoto ústavu a zasloužil se o uspořádání a inventarisaci sbírek, na př. z Bolívie, Polynésie, Číny atp. Dr. Kršňák se v pravém slova smyslu stal spoluvůrcem nového způsobu našeho muzejnictví a organisátorem a propagátorem nového způsobu výstav, jejichž úkolem bylo především šířit poznání umění a života dalekých národů Asie a Afriky.

Josef M. Weimann